

ՈՌԻՔԵՆ ՄԱՆԱՍԵՐՅԱՆ

ՍԻՐԻԱՆ 49 – 48 ԹԹ.-Ի ՀՌՈՍԵԱ-ՊԱՐԹԵՎԱԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԱՐՏԱՎԱԶԴ. II-Ի ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ

Հռոմում քաղաքացիական պատերազմի առաջին փուլը (49-48 թթ.) նշանավորվեց հռոմեա-պարթևական հակամարտության հանդարտմամբ: Խառանի ճակատամարտում (մ.թ.ա. 53 մայիս) հաղթանակ տարած պարթևները 51-50 թթ. ձեռնարկեցին Սիրիան՝ Արևելյան Սիջերկրածովքում Հռոմի հարստագլույն մարզը նվաճելու փորձերը: Պարթևների երկու ներխուժումն էլ Սիրիա մատնվեց ծանր անհաջողության, հանդիպելով հռոմեական զորքերի՝ (Կրասոսի բանակից պահպանված երկու լեգեոնի) և տեղացի բնակչության՝ մախ և առաջ հելլենիստական քաղաքների դիմադրությանը¹:

49 թ.-ի օգոստոս – սեպտեմբեր ամիսներին Գնեոս Պոմպեոսը պարթևական արքունիք առաքեց դեսպանություն Հուլիոս Կեսարի դեմ ռազմական դաշինք կնքելու առաջարկով²: Օգնության դիմաց Արշակունիի արքայից արքա Օրոդես II (57-38 թթ.) հռոմեացիներից պահանջեց համձնել իրեն Սիրիան³: Համաձայնություն չստանալով, Օրոդեսը կապանքների մեջ գցեց Հռոմի դեսպանին՝ Լուկիլիոս Հիոնսին: Այնուամենայնիվ, չնայած Սիրիայի նկատմամբ իր հավակնությանը և իր թշնամական վարվելաձևին Օրոդեսը ձեռնպահ մնաց Սիրիայի վրա հարձակումից: Պարթևները չփորձեցին զրավել Սիրիան մահ շուտով ստեղծված բարենպաստ իրադրության մեջ, երբ 49 թ.-ի աշնան կեսին Սիրիայի կուսակալ (պրոկոնսուլ) Սկիպիոնը, ակներևաբար, ենթարկվելով Պոմպեոսի պահանջին, դուրս բերեց Սիրիայից հռոմեական զորքերը՝ երկու լեգեոն և տեղացի բնակչությունից հավաքագրված հեծելազոր, որոնց առաջնորդեց դեսպի Ասիա մարզը՝ փոքր Ասիայի արևմուտքում, այնտեղից Հունաստան՝ Պոմպեոսի բանակատեղը, հասնելու մտադրությամբ⁴:

Համաձայն հավաստի աղբյուրի տվյալների՝ Սիրիայի բնակչությունը այդ պահին խիստ տագնապած էր պարթևների հարևանությունից և վախենում էր պարթևների դեմ պատերազմից:

Այսպիսով 49 թ.-ի աշնանից մինչև 48 թ.-ի վերջը (ներառյալ սեպտեմբերը, երբ Կեսարը ափ իջավ Եգիպտոսում), այսինքն շուրջ մի տարի

Սիրիան միանգամայն անպաշտպան էր մնում պարթևների դիմաց: Սակայն Սիրիայի վրա հավակնելուց երբեք չհրաժարվող Օրոդեսը այդ ողջ ժամանակ ձեռնպահ էր մնում հարձակողական գործողություններից. պարթևները չէին անցնում Եփրատը: (Նրանք իրենց հաջորդ՝ թվով երրորդ և չորրորդ ներխուժումները Սիրիա կատարեցին 46 և 41 թթ.):

Օրոդեսի այդ չեզոքությունը՝ Հռոմում քաղաքացիական պատերազմի առաջին փուլում (49-48 թթ.)՝ Սիրիայում հռոմեական զորքերի լիակատար բացակայության պայմաններում, բացատրություն չստացած փաստ է:

Պարթևների այդ դիրքը առանց մեկնաբանման է թողնված Ա. Շերվին-Ուայթի երկում⁶: Ա. Բիվարը միայն հպանցիկ այն հիշատակում է⁷, Ռ. Ֆրայը այն չըջանցում⁸: Ա. Բոշչանինը, առանց վտրձելու բացատրություն տալ Օրոդեսի դիրքորոշման պատճառներին, ենթադրում է, թե Պոմպեոսը իբր հաշտվել էր Սիրիայի՝ պարթևական նվաճման հնարավորության հետ⁹: Այդ սպառնալիքը չիրականացավ, և Պոմպեոսը, պետք է կարծել, բավականին հիմքեր ուներ վստահ լինելու՝ Սիրիայի՝ պարթևների հարձակումից ապահով լինելու համար:

Եղած աղբյուրներում որևէ ցուցման բացակայությունը Պարթևական տերության մեջ ներքաղաքական իդրտումների վերաբերյալ՝ 49-48 թթ. (և ի դեպ հաջորդ տարիներին) հիմք է տալիս պնդելու, որ Օրոդեսի ռազմական զսպվածությունը սիրիական հարցում պայմանավորված պիտի լիներ պարթևական տերության արտաքին քաղաքական հարաբերություններով: Անհրաժեշտ է նկատի առնել 49 և 48 թթ.-ին Հռոմի և Պարթևստանի նկատմամբ Արտավազդի վարած քաղաքականությանը՝ այդ քաղաքականությունը բացահայտող փաստերը.

Հայոց արքայի զահակալման 6 և 7 տարիներով՝ այսինքն հենց 49 և 48 թթ. թվագրված են նրա դրամահատումները, որոնց վրա նա հանդես է գալիս «արքայից արքա» տիտղոսով¹⁰: Այսպիսով, մեր առջև կարևոր վկայություն է հայոց թագավորի կողմից Արշակունիների մենաշնորհը համարվող մեծատիրական տիտղոսը ընդունելու մասին¹¹: (Տվյալ տիտղոսի առկայությունն արտացոլում էր իր կրողի միջազգային դրությունը՝ քաղաքական վերադասությունը հարևան թագավորությունների նկատմամբ¹² կամ դրան հավակնությունը)¹³:

Սույն քայլով Արտավազդը ազդարարում էր իր տարածքային հավակնությունների մասին՝ պարթևներին հպատակ Ատրպատականի և Հյուսիսային Միջագետքի թագավորությունների նկատմամբ, որոնք նախկինում գտնվում էին Տիգրան Մեծի տիրապետության ներքո¹⁴:

Արտավազդի կողմից արքայից արքա տիտղոսի յուրացնելը 49 և 48 թթ.-ին անկարելի է դիտարկել մեկուսացված իր հարաբերությունների բնույթից Հռոմի հետ՝ նույն 49 և 48 թթ.-ին:

49 թ.-ին Արտավազդը բացահայտորեն աջակցեց Գնեսու Պոմպեոսին՝ նրա պատերազմում ընդդեմ Հուլիոս Կեսարի: Համաձայն Լուկանոսի պոեմի տվյալների, 49-ին Հայաստան ռազմական օգնություն ստանալու նպատակով ժամանեց Գն. Պոմպեոսի ավագ որդին՝ Գնեսու Պոմպեոս-Արտսերը¹⁵: Հ. Կեսարը 49-ի դրությամբ թվարկելով Պոմպեոսի բանակում օտարազգի կոնտինգենտները չի հիշատակում հայերին¹⁶: Ապպիանոսը նույնպես այդ պահի համար չի նշում Պոմպեոսի բանակում հայկական զինուժի ներկայությունը¹⁷: Սակայն, 48 թ.-ի ամռանը Փառսալոսի ճակատամարտում, համաձայն Ապպիանոսի հաղորդման, արդեն մասնակցում էր Արտավազդ արքայի առաքված հայկական հեծելազունը¹⁸: Արտավազդի գործողությունները Հռոմի և Պարթևստանի նկատմամբ 49 և 48 թթ.-ին, անշուշտ թելադրված էին սեփական շահերը իրականացնելու ձգտմամբ՝ հռոմեա - պարթևական դիմակայության պայմաններում:

Հռոմեա - պարթևական ստրատեգիական շրջափակման մեջ գտնվող Հայաստանի համար հռոմեական աշխարհակալության (մրցակցող տերություններից ուժեղագույնի) քաղաքացիական պատերազմում պառակտվելը ստեղծում էր ընդհանուր առմամբ աշխարհաքաղաքական հեռանկարային կացություն՝ հղի գործողության որոշակի ապատությամբ:

Հարկ է նշել այն հանգամանքը, որ 49 – 48 թթ. քաղկանյան ռազմաբեմից Հայաստանի հեռավորության պատճառով Արտավազդը ի վիճակի էր գերծ մնալու հռոմեական ներքաղաքական կոնֆլիկտի մեջ ներգրավվելուց: Այդ նրան ավելի դյուրին էր անել, քան 54-53 թթ.-ին խուսափել Կրասոսի հակապարթևական արշավանքին մասնակցությունից¹⁹:

Հռոմի հանդեպ դիրքորոշման մեջ խարխալելի է որոշակի հետաքրքրությունը: 49-48 թթ.-ին Արտավազդի ցուցաբերած հակապարթևական տարածքային հավակնությունը համընկնում էր պարթևական հավակնությունների հետ՝ Սիրիայի հանդեպ, այսինքն չեզոքացնում դրանք, և առկա իրադրության մեջ միակ երևելի արտաքին քաղաքական պատճառն էր, որը պիտի կասեցներ անպաշտպան Սիրիայի գրավվելը պարթևների կողմից:

53 թ.-ին իր դիրքով պարթևների ռազմական հաղթանակը ապահոված հայոց թագավորը, այժմ, սպառնալից դիրք գրավելով նրանց թիկունքին, իր դժկամությունն էր ցուցաբերում պարթևների առավել հզորացման՝ տարածքային աճի հնարավորության հանդեպ: Հետագայում պարթևներին այլևս չվիճակվեց նման բարեպատեհ իրավիճակ՝ և նրանք հարկադրված էին 46 և 41-38 թթ.-ին Սիրիայի նվաճման իրենց փորձերում պայքար մղել այնտեղ վերահաստատված հռոմեական գործերի դեմ:

Այսպիսով. Արտավազդի հակապարթևական դիրքորոշումը 49-48 թթ.-ին (փաստորեն պատերազմական իրադրությունը իր և Օրոդեսի միջև), թույլ էր տալիս հռոմեական կողմին դուրս բերել իր գորքերը Սիրիայից: Սակայն հարկ է նշել, որ հռոմեացիների համար տվյալ պարագաներում կարևոր նշանակություն էր ստանում դաշինքի վերանորոգումը Արտավազդի հետ՝ հայոց թագավորի կողմից պրոհռոմեական դիրքորոշման հավաստումը: Հենց այդ դաշինքը հնարավոր էր դարձնում հռոմեացիներին՝ Պամպենսին և իր կողմնակիցներին վստահ լինել Սիրիայի անձեռնմխելիության համար. այնտեղից Սկիպիոնի զորքերի դուրս բերելուց հետո: Դրանով իսկ ստեղծվում էր մի իրավիճակ, որի շահավետությունը Արտավազդի համար ակնառու էր:

Քաղաքական մերձեցումը Պամպենսի հետ թույլ տվեց հայոց արքայի 49-48 թ.-ին հանդես գալ փաստորեն որպես Սիրիայի անվտանգությունը և առհասարակ Արևելյան Միջերկրածովքում հռոմեական թիկունքի ապահովությունը երաշխավորող կողմ: Այդ քաղաքական արդյունքի նշանակությունը լիովին կգնահատվի, եթե նկատի առնենք, որ Արտավազդի կողմից այն ձեռք բերվեց՝ Հռոմեական աշխարհակալության անհաշտ քաղաքացիական պատերազմում՝ պառակտվելու պայմաններում, մի պատերազմում որտեղ կողմերի ուժերի հարաբերակցությունը այդ պահին չէր խոստանում դրա արագ և որոշակի հսնգուցալուծումը:

Այստեղ, հռոմեական շահի պաշտպանության քողի տակ արդեն զանազանելի է հաջորդ տարիներին՝ 36-34 թթ.-ին Արտավազդի հետամտած բուն նպատակը՝ Հայաստանի մեծատիրական դիրքի վերականգնում՝ Հռոմի և Պարթևստանի երկուստեք թուլացման համընթաց:

RUBEN MANASERYAN

SYRIA IN THE ROMAN-PARTHIAN RELATIONS IN 49-48 B.C. AND THE ATTITUDE OF ARTAVAZDES II

In the year 49 the King of Kings Orodes in negotiations with Pompey claimed the Syria as concession for his military assistance. After the departure of Roman troops from Syria in the second half of 49 and during the all 48, Orodes, in spite of his pretensions on Syria, abstained from its annexation. The causes of Orodes neutrality consist in threatening attitude of Artavasdes, King of Armenia, who renovated by this time his alliance with Rome – Pompey's party and adopted the title of King of Kings (testified on his coinage just in 49 and 48 years). So, Artavasdes advanced his pretensions on the parthian territories (Atropatene and North Mesopotamia) in the rear of Orodes. The alliance with Armenian king permitted Pompey to lead away from Syria roman troops (two legions under the command of Scipion) in order to carry

them in Greece. Artavasdes himself wasn't interested in the excessive growth of each of his powerful neighbours - Roman and Parthian Empires.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. А. Г. Бокшанин и Парфия и Рим. М. 1966, ч II, с. 60-67. A.D.H. Bivar Iran under the Arsacids – The Cambridge History of Iran, London 1983 (v. 3,1), p. 56.
2. Dio Cass. XLI 55, 3,4; Caes. Com de bel. civ. IV. III, 82.
3. Dio Cass, XLI. 55, 3.4.
4. Caes. Com. de bel. civ. III, 31.
5. Ibid.
6. A.N. Sherwin – White. Roman Foreign Policy in the East. 168 .C to A.D. I.Duckworth, 1984, p. 299.
7. A D N, Bivar. Op. cit.
8. R.N. Fryc The History of Ancient Iran. München, 1984, p. 233.
9. А.Г. Бокшанин, op. cit. с. 69,
10. Խ. Մուշեղյան, Արտավազդի չորեքդրամյանը, - ՊԲՀ, 1964, N 2, էջ 322, Ռ. Վարդանյան, Արտավազդ II-ի դրամները, Երևան, 2004, էջ 95-96:
11. Ռ. Մանասերյան, Հայաստանը Արտավազդից մինչև Տրդատ Մեծ, Երևան, 1997, էջ 18, 21:
12. Р. Л. Манассрян, Процесс образования державы Тиграна II – Вестник древней истории, 1982, N 2, с. 129, 131, прим. 33.
13. Պոմպեոսը 62 թ.-ին, վերահաստատելով Տիգրան Մեծի արքայից արքա տիտղոսը, սատարում էր արքայի հավակնությունները պարթևների կողմից գրաված Հյուսիսային Սիջազետքի և Ատրպատականի նկատմամբ. տե՛ս H.Seyprig. Trésor monétaire de Nisibe – Revue numismatique. P. 1955, p. 120-121.
14. Արտավազդը դարձյալ սկսեց շեշտել իր արքայից արքա տիտղոսը 39-36 թթ.՝ պարթևների դեմ Ատրպատական Ամտոնիոսի բանակի հետ իր համատեղ արշավի նախօրեին. Տե՛ս մանրամասն Ռ. Մանասերյան, Հայաստանը Արտավազդից մինչև Տրդատ Մեծ, էջ 21-60:
15. Lucan, Pharsal. II, 630-637.
16. Caes. Com. de bel. civ. III, 4
17. App. Bel. Civ., XIV, 49
18. App. Bel. Civ., XIV, 71.
19. Ռ. Մանասերյան, Հայաստանը Արտավազդից մինչև Տրդատ Մեծ, էջ 12-17: